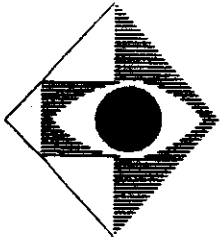

نقد و بررسی کتاب و مقاله

نوشته: دکتر حسین شکوئی

درباره دو مقاله جغرافیائی^۱

۱۶۵۳، مفهوم چشم انداز چنین بیان می‌شود: «چشم انداز، تصویری است که چهره طبیعت زمین را از تصویر دریا مشخص می‌سازد... در قرون وسطی، در انگلستان، عنوان چشم انداز، به یک بخش ویژه آریایی و یا به سکونتگاهی که گروه ویژه‌ای از مردم در آن زندگی می‌کردند اطلاق می‌شد. در میان جغرافیدانان، الکساندر فن همبولت^۲، اولین جغرافیادانی است که مفهوم جغرافیائی چشم انداز را به خدمت می‌گیرد. اما تعریف (جغرافیا به عنوان مطالعه علمی چشم اندازها)، ابتدا به وسیله کارل ساور^۳، جغرافیدان آمریکائی مطرح می‌شود. بدینسان که کارل ساور، با طرح عنوان (مورفولوژی چشم انداز) این مفهوم جغرافیائی را در یک پهنه وسیع علمی مورد استفاده قرار می‌دهد. بعد از ربع قرن اول قرن بیستم، جغرافیدانان آمریکائی، خود را از وابستگی بیشتر به فیزیوگرافی کنار می‌کشند و انسان نقش سازنده و خلاق خود را در علم جغرافیا بازی می‌یابد. از این زمان به بعد، امروا قع یا پدیده‌های جغرافیائی تنها در مکان و با بازیگری انسان جستجو می‌شود و به وسیله مفهوم چشم انداز تعبیر می‌گردد. برابر این نظریه، یک چشم انداز، حوزه‌ای است که از پیوند قالبهای طبیعی و فرهنگی بوجود می‌آید. بدینسان، نگرشها و قضاوتهای کارل ساور در زمینه مفهوم چشم انداز، بیش از همه در تفکرات جغرافیائی جغرافیدانان آمریکائی مؤثر می‌افتد. این امر نه تنها بدان جهت بود که کارل ساور، شق ثانی برای مفهوم (محیط گرائی) یافته بود بلکه با انتقال تفکرات جغرافیدانان اروپائی، راه تازه‌ای نیز به جامعه جغرافیدانان آمریکائی نشان می‌داد.

بطور کلی، بسیاری از جغرافیدانان، چشم انداز را به زمینی اطلاق می‌کنند که به وسیله انسان اشغال شده و مورد بهره‌برداری قرار گرفته باشد و این اشغال زمین شامل: نظام سکونتگاهی، خطوط ارتباطی، الگوی مزارع، ساختمانها، شبکه‌های آبیاری، پوشش گیاهی، واحدهای مسکونی و تغییرات محیطی وابسته به سکونتگاهها می‌باشد. خلاصه کلام اینکه، هر چشم انداز جغرافیائی، الگوها و ویژگیهای فرهنگ جامعه را تبیین می‌کند.

۲- نقشه و مطالعه چشم اندازها: نویسنده، محترم مقاله، در طرح عقاید و نظریه‌های جغرافیدانان، بیشتر روی (اشیا) قابل مشاهده (تاکید می‌کند و حتی در نتیجه‌گیری (نوعی واقعیت خارجی) بکار گرفته می‌شود. مثل اینکه در اغلب این نظریه‌ها، استفاده از نقشه فراموش شده است. بدینسان که جغرافیدانان به هنگام مطالعه چشم اندازها، به همان میزان که روی مشاهدات

در یک سال اخیر، با تلاش جغرافیدانان ایران، شناخت طبیعت علم جغرافیا، آرام آرام، سیر تحولی پیچیده. این تحول با انتشار سه مقاله در موضوع علم جغرافیا، آن هم در مدت یک سال، آینه‌روشنی را در شناخت علم جغرافیا نوید می‌دهد چیزی که دره ۴ سال گذشته تنها معدودی از جغرافیدانان ایران بدان علاقمند بوده‌اند. این مقالات عبارت بودند از:

- ۱- نگاهی جمالی پراکول: چشم اندازهای طبیعی: کامبیز سلطانی.
  - ۲- تعاریف و مفاهیم چشم انداز جغرافیائی: دکتر پریدخت فشارکی.
  - ۳- سیدگامی تازه از تعریف و مفهوم جغرافیا: دکتر محمد حسین پایلی یزدی.
- بدینسان امید است که این بحثها، آغازی نو در جهت تحلیل عمیق طبیعت جغرافیا باشد. به ویژه که استادان جغرافیای طبیعی، خیلی کمتر بدین مهم همت کرده‌اند. در حالیکه در همه جای دنیا، استادان جغرافیای طبیعی، ابتدا، ماهیت و طبیعت علم جغرافیا را می‌شناسند و بعد در رشته تخصصی خود بکار می‌پردازند. شاید نمونه روشن این گفته، دکتر دوید استادارت^۴، استاد جغرافیای طبیعی در دانشگاه کمبریج انگلستان می‌باشد. او که به عنوان یک کاشف و سرپرست گروههای تحقیقاتی، در جزایر مرجانی سراسر دنیا به تحقیق پرداخته است و تاکنون پنج مدال علمی از مؤسسات اقیانوشناسی و جغرافیائی دریافت کرده است. سال گذشته، کتاب پرارزشی در زمینه علم جغرافیا در ۳۳۵ صفحه به دنیای جغرافیا عرضه داشت. با توجه به موارد فوق، ابتدا، به عنوان یک مدرس جغرافیا، همت و جویندگی نویسندگان محترم هر سه مقاله را بسیار با ارزش می‌دانم. در این شماره، مقاله استاد با تجربه دکتر فشارکی مورد بررسی قرار می‌گیرد تا شاید نکات فراموش شده‌ای باشد که در مقاله بدانها اشاره نکرده‌اند و در شماره آینده مقاله (دیدگاهی تازه از تعریف و مفهوم جغرافیا) مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

تعاریف و مفاهیم چشم انداز جغرافیائی

۱- کاربرد کلمه چشم انداز: بکارگیری کلمه چشم انداز، شاید برای اولین بار، در سال ۱۶۵۳ از یک کتاب مرجع شروع می‌شود. یعنی عنوان چشم انداز در حدود دو قرن قبل از طرح موضوع به وسیله جغرافیدانان آلمان، مورد استفاده بوده است. در مرجع سال

هر چشم‌انداز جغرافیائی، بازتابی از روابط متقابل میان شرایط محیط طبیعی، سیستمهای اقتصادی، تکنولوژی انسانی و ساختارهای اجتماعی جمعیت می‌باشد.

چند یادآوری:

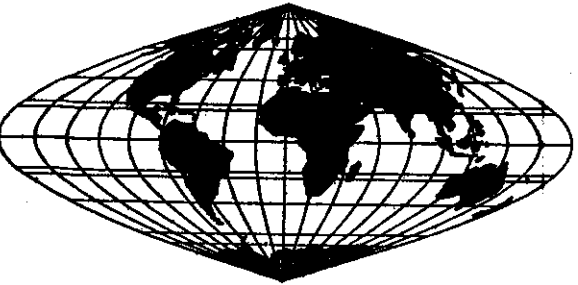
الف - در مقاله 'نویسنده' محترم، معادل فارسی *The fundamental approach* راه اساسی، انتخاب شده است. به نظر اینجانب در این مورد، معادل (تحلیل بنیادی یا برخورد بنیادی) راستر می‌باشد. همچنین معادل *Landscape Purists* به (لفظ قلم‌نویسان چشم‌انداز) تعبیر شده است. شاید (وسواسیان مفهوم چشم‌انداز) مطلب را گویاتر نشان دهد. ب - در صفحه ۱۷، سطر ۴، بجای کمپلکس یک ناحیه، (مجموعه یک ناحیه) بهتر مفهوم را می‌رساند. همچنین در همان صفحه، سطر ۲، به جای (راه چشم‌انداز)، عنوان (تحلیل چشم‌انداز) مناسب‌تر به نظر می‌رسد.

یادداشتها

- ۱ - رشد آموزش جغرافیا، شماره ۹ سال سوم، بهار ۱۳۶۶.
- 2- David Stoddart. 3- Baron Von Humboldt.
- 4- Carl Sauer.

منابع

- 1- Denis Cosgrove. *Social Formation, Croom Helm, London, 1984, P. 17.*
- 2- Marvin W-Mikesell - "Landscape" *Man, Space, and Environment. Oxford University Press. 1972-P. 11*
- 3 - منبع پیش گفته ص. ۱۴. ۴ - ایضا ص. ۱۲
- 5- Etienne Juillard. "The Region: an essay of definition" *Man, Space, and Environment" Oxford University Press. 1972. P. 431.*
- 5- Herbert G-Kariel - "Scope of Geographic Study" *Journal of Geography. April, 1967.*

محلی تاءکید می‌کنند به همان اندازه نیز از نقشه‌های محل مورد مطالعه بهره می‌گیرند. یعنی در مطالعه چشم‌اندازها، تنها مشاهده مستقیم، نمی‌تواند ما را از مشخصات کامل چشم‌انداز آگاه سازد زیرا چشم‌انداز جغرافیادانان با چشم‌انداز نقاشان، شاعران و رمان نویسان تفاوت‌های زیادی دارد. بدینسان که چشم‌انداز جغرافیادانان با نقشه‌های محل پیوند می‌خورد و چیزی زنده‌ویر تحرک بوجود می‌آورد.

۲ - مفهوم چشم‌انداز و بررسیهای تاریخی: در شناخت چشم‌اندازها، بدون بررسیهای تاریخی، طبیعت واقعی چشم‌اندازها شناخته نمی‌شود. در بررسیهای تاریخی از محل چشم‌انداز، پدیدمهای قدیم، جدید، بومی و بیگانه به خوبی شناخته می‌شوند و ساخت جغرافیائی چشم‌انداز را با فرهنگ و ایدئولوژی زمان پیوند می‌دهد. از این‌رو، آشنائی با تاریخ فرهنگی محل، به میزان زیادی در تبیین چشم‌اندازهای جغرافیائی ضروری می‌نماید. چنانکه در سمینار مربوط به توسعه چشم‌اندازهای ارضی در شمال غرب اروپا، موارد زیر اساس کار بوده است:

- الف - چشم‌اندازهای ماقبل تاریخی و ارتباط آنها با توسعه بعدی سکونتگاهها و الگوهای مزارع.
  - ب - نظام سکونتگاهی قرون وسطی و الگوی مزارع و کشتزارها.
  - ج - اثرات انقلابات کشاورزی در چشم‌اندازهای ارضی.
  - د - تغییرات اخیر در چشم‌اندازهای ارضی کشورهای صنعتی و تجاری.
  - ۴ - انواع چشم‌اندازها: جغرافیادانان آلمانی، در مطالعات جغرافیائی خود، تنها به *Landschaft* (چشم‌انداز) تاءکید نمی‌کنند بلکه انواع مختلفی از چشم‌اندازها را مورد بررسی قرار می‌دهند بدانسان که در زیر می‌آید:
    - ۱ - *Landschaft Gruppe*، مجموعه‌ای از کارکردهای وابسته یا مورفولوژی حوزه‌ها و نواحی مشابه.
    - ۲ - *Stadtlandschaften*، چشم‌اندازهای شهری، نواحی شهری.
    - ۳ - *Landschaft Skunde*، بررسی چشم‌اندازهای ویژه یا تفاوت‌های ناحیه‌ای سیاره، زمین (جغرافیای چشم‌اندازها).
    - ۴ - *Grosslandschaften*، چشم‌انداز حوزه‌ها یا نواحی بزرگ.
    - ۵ - *Kleinlandschaften*، چشم‌انداز بخشهای کوچک، قطعات کوچک.
    - ۶ - *Agrarlandschaften*، چشم‌اندازهای زراعی.
    - ۷ - *Alpenlandschaft*، چشم‌اندازهای آلبی، مشخصات کوههای آلبی یا مشخصات عمومی حوزه‌های کوهستانی.
- نتیجه گیری: با توجه به آنچه که گذشت، نگارنده، این سطور، با در نظر گرفتن مفهوم کلی‌نگری جغرافیائی و مفهوم اصلی جغرافیا (روابط انسان و محیط)، تعریف زیر را علمی‌ترین و منطقی‌ترین تعریف از مفهوم چشم‌انداز جغرافیائی می‌داند: